

Inhoud

	Voorwoord	IX
	Leeswijzer	XI
	Deel 1 De opvoedkundige benadering	1
Hoofdstuk 1	Het begrip opvoeding	4
1.1	Inleiding	6
1.2	Beschrijving van het begrip pedagogiek	6
1.3	De vier basisdimensies van opvoeden	7
1.3.1	Ondersteuning bieden	8
1.3.2	Instructie geven	12
1.3.3	Controle uitoefenen	14
1.3.4	Grenzen stellen	18
1.4	Pedagogische opvoedingsdoelen	20
1.5	Opvoeden als circulair proces	23
1.6	Materiële en emotionele opvoeding	25
1.6.1	Materiële opvoeding	25
1.6.2	Emotionele opvoeding	27
1.7	Geestelijke en sociale vorming van het kind	28
1.7.1	Geestelijke vorming	28
1.7.2	Sociale vorming	32
1.8	Samenvatting	33
1.9	Verwerkingsopdrachten	33
Hoofdstuk 2	De ouder en het kind	36
2.1	Inleiding	38
2.2	De opvoedingsrelatie	38

2.3	Ontwikkelingsfasen, ontwikkelingstaken en opvoedingsopgaven	42
2.3.1	Baby-/peutertijd (0 tot 2 jaar)	45
2.3.2	Peuter-/kleutertijd (2 tot 4 jaar)	47
2.3.3	Basisschoolperiode (4 tot 12 jaar)	50
2.3.4	Adolescentieperiode (12 tot 18 jaar)	56
2.4	Opvoeding en de seksuele ontwikkeling van het kind	60
2.5	Communicatiepatronen in het gezin: onderhandelings- en bevelshuishouden	63
2.5.1	Bevelshuishouden	64
2.5.2	Onderhandelingshuishouden	66
2.6	De invloed van de persoonlijkheid van de ouder	68
2.7	Draagkracht en draaglast van het gezin	70
2.8	Samenvatting	72
2.9	Verwerkingsopdrachten	75
Hoofdstuk 3	Het opvoedproces	76
3.1	Inleiding	78
3.2	Het socialisatieproces	78
3.3	De verschillende opvoedingsmilieus	80
3.3.1	Het gezin	80
3.3.2	De school	82
3.3.3	De maatschappij	84
3.3.4	De invloed van technologische ontwikkelingen binnen de opvoedingsmilieus	85
3.4	Gezinsamenstelling	89
3.5	Gezinstypen	91
3.5.1	Loszandgezin	92
3.5.2	Kluwengezin	93
3.5.3	Half-open/half-gesloten gezin	94
3.6	Opvoedingsstijlen	95
3.6.1	De autoritaire opvoedingsstijl	96
3.6.2	De autoritatieve of democratische opvoedingsstijl	98
3.6.3	De toegeeflijke of permissieve opvoedingsstijl	100
3.6.4	De verwaarlozende opvoedingsstijl	101
3.7	Ouderlijk gezag versus opvoedingsmacht	103
3.8	Samenvatting	105
3.9	Verwerkingsopdrachten	105
Hoofdstuk 4	Problemen in de opvoeding	108
4.1	Inleiding	110
4.2	Problematische opvoedingssituatie	110

4.3	Involed van ingrijpende gebeurtenissen in het leven van het kind	112
4.4	Kindermishandeling	116
4.4.1	Psychische mishandeling en verwaarlozing	117
4.4.2	Fysieke mishandeling en verwaarlozing	118
4.4.3	Münchhausen-by-proxysyndroom	119
4.4.4	Seksuele kindermishandeling	120
4.5	Beschermende en bedreigende factoren	121
4.5.1	De kenmerken in het model beschermende en bedreigende factoren	122
4.6	Signalering van een problematische opvoedingssituatie ..	126
4.7	Samenvatting	128
4.8	Verwerkingsopdrachten	129
	Bijlage 1 bij hoofdstuk 4	133
Hoofdstuk 5	Hulpverlening bij opvoedingsproblemen	138
5.1	Inleiding	140
5.2	Jeugdhulpverlening en de rechten van het kind	140
5.3	Hulpverlening in de ambulante begeleiding	142
5.3.1	Opvoedingsondersteuning	146
5.4	Hulpverlening in de semiresidentiële instelling	149
5.5	Hulpverlening in de residentiële instelling	151
5.6	Samenvatting	153
5.7	Verwerkingsopdrachten	154
Deel 2	De pedagogische benadering	155
Hoofdstuk 6	Ontstaansgeschiedenis van de pedagogiek	158
6.1	Inleiding	160
6.2	Het empirisme en rationalisme in de zeventiende eeuw ..	160
6.3	De Verlichting in de achttiende eeuw	161
6.4	Pedagogiek in de negentiende eeuw	162
6.4.1	De Romantiek	163
6.4.2	De reformpedagogiek	163
6.5	Pedagogiek als academische wetenschap in Nederland ..	164
6.6	Pedagogische stromingen in de twintigste eeuw	167
6.6.1	De geesteswetenschappelijke of personalistische pedagogiek	167
6.6.2	De empirisch-analytische pedagogiek	171
6.6.3	De kritisch-emancipatorische pedagogiek	173
6.7	Samenvatting	174
6.8	Verwerkingsopdrachten	175

Hoofdstuk 7	Pedagogiek en psychologie	178
7.1	Inleiding	180
7.2	De relatie tussen pedagogiek en ontwikkelingspsychologie	180
7.3	De behavioristische benadering in de pedagogiek	185
7.3.1	De klassieke conditionering in de pedagogiek	187
7.3.2	Toepassing van de operante conditionering in de pedagogiek	188
7.4	De cognitieve leertheoretische benadering in de pedagogiek	190
7.4.1	De sociaal-cognitieve leertheorie	191
7.5	Samenvatting	193
7.6	Verwerkingsopdrachten	194
Hoofdstuk 8	De humanistische benadering	198
8.1	Inleiding	200
8.2	De humanistische psychologie	200
8.3	Verklaring van de basisbehoeften	201
8.4	Zelfverwerkelijking/zelfactualisatie	203
8.5	Samenvatting	206
8.6	Verwerkingsopdrachten	207
Hoofdstuk 9	Pedagogiek en sociologie	210
9.1	Inleiding	212
9.2	Pedagogiek vanuit sociologisch perspectief	212
9.3	Culturele beleving van de opvoeding in sociologisch perspectief	218
9.4	Samenvatting	219
9.5	Verwerkingsopdrachten	220
Hoofdstuk 10	De systeemtheoretische benadering	222
10.1	Inleiding	224
10.2	De systeemtheoretische benadering	224
10.2.1	De structuurgerichte systeembenadering	227
10.2.2	De communicatiegerichte systeembenadering	229
10.3	Samenvatting	231
10.4	Verwerkingsopdrachten	232
	Literatuur	235
	Trefwoordenregister	239



Deel 1

De opvoedkundige benadering

- 1 Het begrip opvoeding
- 2 De ouder en het kind
- 3 Het opvoedproces
- 4 Problemen in de opvoeding
- 5 Hulpverlening bij opvoedingsproblemen

Dit deel bestaat uit vijf hoofdstukken die de eerstejaars hbo-student op eenvoudige wijze inzicht geven in wat opvoeden inhoudt en welke aspecten een rol spelen. Aan de hand van casuïstiek wordt de theorie verduidelijkt. Aan het begin van ieder hoofdstuk zijn een aantal leerdoelen geformuleerd. Hierdoor wordt de student in de gelegenheid gesteld om te toetsen of hij de behandelde stof heeft begrepen. In de eerste twee hoofdstukken ligt de nadruk op de basisdimensies: grenzen stellen, controle uitoefenen, ondersteuning bieden en instructie geven aan het kind. Deze dimensies vormen de vaste onderdelen van het opvoedkundig gedrag van de ouder in de verschillende ontwikkelingsfasen die het kind van 0 tot 18 jaar doorloopt. Eigenlijk spelen deze dimensies niet alleen bij de opvoeding van kinderen een rol, maar maken ze gedurende het hele leven onderdeel uit van de 'opvoeding' van de mens tot een competent burger.

Als wij het over opvoeding hebben, is het belangrijk om ons te realiseren dat opvoeding niet alleen plaatsvindt in het gezin maar ook op school en in de samenleving. In hoofdstuk 3 wordt daarom de rol behandeld van gezin, school en samenleving als opvoedingsmilieus die van invloed zijn op de ontwikkeling van het kind. Ook wordt de invloed beschreven van technologische ontwikkelingen binnen deze drie opvoedingsmilieus. De ontwikkeling van het kind wordt ook beïnvloed door het gezinstype en door de opvoedingsstijl van de ouder.

Hoofdstuk 4 behandelt problematische opvoedingssituaties die kunnen ontstaan bij de opvoeding van een kind. Ingrijpende gebeurtenissen en moeilijke situaties kunnen zorgen voor problemen die niet meer zonder professionele hulp kunnen worden opgelost. Problematische opvoedingssituaties kunnen zelfs leiden tot kindermishandeling. Bij het ontstaan en bij het oplossen van opvoedingsproblemen spelen bedreigende en beschermende factoren een rol, dit wordt met voorbeelden uitgelegd. Aan het eind van het hoofdstuk wordt aandacht besteed aan het signaleren van een problematische opvoedingssituatie. In een bijlage bij het hoofdstuk is een signaleringslijst opgenomen die de student een indruk geeft van de gedragingen die het kind en de ouder kunnen vertonen bij een vorm van kindermishandeling.

In hoofdstuk 5 wordt kort ingegaan op de hulpverlening aan gezinnen waar opvoedproblemen spelen. Er is aandacht voor de veranderingen die per 1 januari 2015 in de jeugdhulpverlening plaats hebben gevonden. De verschillende hulpverleningsvormen worden besproken. Allereerst de ambulante hulpverlening, waaronder opvoedingsondersteuning als preventief hulpaanbod aan ouders en medeopvoeders van het jonge kind en jeugdigen. Ook komen de semiresidentiële en de residentiële hulpverlening aan bod. Er wordt aangegeven waar de hulpverlener op dient te letten bij een hulpvraag en bij de begeleiding van de ouder en het kind.



1 **Het begrip opvoeding**

Leerdoelen

- Je kunt uitleggen wat het begrip 'pedagogiek' inhoudt, geredeneerd vanuit jouw studierichting.
- Je kunt aangeven wat het maatschappelijk belang van de vier basisdimensies is.
- Je kunt verbanden leggen tussen het circulaire proces en de uniciteit van het kind.
- Je kunt je een mening vormen over de invloed van de vier basisdimensies op de zelfredzaamheid, de zelfstandigheid en het zelfvertrouwen van het kind.
- Je kunt je een mening vormen over facetten die een rol spelen bij het opvoeden van het kind in de samenleving.

1.1 Inleiding

In dit eerste hoofdstuk wordt om te beginnen in paragraaf 1.2 het begrip pedagogiek uitgelegd en een definitie van 'opvoeding' geformuleerd. In paragraaf 1.3 wordt dieper ingegaan op de vier dimensies die in de definitie worden genoemd. De basisdimensies 'ondersteuning bieden', 'instructie geven', 'controle uitoefenen' en 'grenzen stellen' kunnen samen als 'de opvoeding' worden gezien. Paragraaf 1.4 beschrijft de opvoedingsdoelen die de ouder hanteert bij de opvoeding van het kind. De vier basisdimensies komen in alle leeftijdsfasen van het kind terug in de opvoeding en zijn te beschouwen als een circulair proces, uitgelegd in paragraaf 1.5. Als de ouder erin slaagt de opvoedingsdoelen – waarbij zelfstandigheid, zelfvertrouwen en zelfredzaamheid van het kind erg belangrijk zijn – te behalen, zal het kind goed in staat zijn om invulling te geven aan zijn eigen toekomstmogelijkheden. In paragraaf 1.6 wordt stilgestaan bij de verschillen tussen materiële en emotionele opvoeding. De geestelijke en sociale vorming in de opvoeding wordt in paragraaf 1.7 beschreven. Het hoofdstuk eindigt met een samenvatting en een aantal verwerkingsopdrachten voor de student.

1.2 Beschrijving van het begrip pedagogiek

Pedagogiek houdt zich bezig met de opvoeding van kinderen en jeugdigen van 0 tot 18 jaar. De term 'pedagogiek' is oorspronkelijk afgeleid van het Griekse woord *paidagoogia*, dat is samengesteld uit de woorden *pais*, wat 'kind' betekent, en *agogein*, wat 'leiden' betekent. Pedagogiek betekent dus 'kinderleiding'. Andere woorden voor pedagogiek zijn: opvoedkunde, opvoedingsleer of opvoedingswetenschap. Toch verschillen deze drie begrippen enigszins in betekenis:

- 1 **Opvoedkunde** richt zich op de vaardigheden van de opvoeder.
- 2 **Opvoedingsleer** richt zich op het vergaren van kennis over opvoeden.
- 3 **Opvoedingswetenschap** richt zich op het ontwikkelen van theorieën over en methoden met betrekking tot opvoeden.

Pedagogiek is een opvoedingswetenschap met eigen theorieën en methoden. Daardoor heeft ze een zelfstandige positie verworven binnen het wetenschappelijk denken.

De pedagogiek ontleent zijn theoretische gegevens ook aan andere wetenschappen. In de meeste gevallen maakt men gebruik van de psychologische, sociologische, filosofische, theologische (levensbeschouwing) en andragogische wetenschappen; deze worden door pedagogen **hulpwetenschappen** genoemd (Civas, 2009).

Het is moeilijk een pakkende definitie van opvoeding te geven. De volgende definitie is geïnspireerd door Kuipers (2008), Langeveld (1971), Malschaert en

Traas (2009), en Rispens, Hermanns en Meeus (1996). Langeveld geeft aan dat opvoeding alle omgang is tussen het kind en volwassenen. In de omgang moeten liefde, geborgenheid en aandacht een rol spelen. Malschaert en Traas leggen de nadruk op een opvoedrelatie waarbij intimiteit en veiligheid een rol spelen. Rispens, Hermanns en Meeus geven aan de hand van de vier dimensies grenzen stellen, instructie, ondersteuning en controle aan hoe opvoeding gestalte krijgt. Kuipers beschrijft opvoedingsdoelen, die gericht zijn op zelfstandigheid, zelfredzaamheid en zelfvertrouwen. Het opvoedgedrag dat de ouder ten opzichte van het kind in zijn handelen tentoonspreidt, kan leiden tot zelfstandigheid, zelfredzaamheid en zelfvertrouwen bij het kind. Met al deze inzichten in het achterhoofd, komen we tot de volgende definitie ten aanzien van opvoeding:

Definitie opvoeding

Opvoeding is alle omgang tussen ouder en kind waarbij gericht een relatie wordt aangegaan. In deze omgang biedt de ouder het kind liefde, geborgenheid, veiligheid, intimiteit, aandacht, grenzen, instructie, ondersteuning en controle. Hierdoor zal het kind tot zelfontplooiing komen en over het nodige zelfvertrouwen en de nodige zelfstandigheid en zelfredzaamheid beschikken om richting te geven aan zijn verdere leven.

Naar aanleiding van de definitie kan gesteld worden dat er sprake is van opvoeding als de volgende drie punten spelen in de omgang tussen de ouder en het kind:

- 1 Er is sprake van wederzijds respect tussen ouder en kind.
- 2 Het kind ervaart voldoende veiligheid bij, heeft vertrouwen in, kan rekenen op, voelt zich geaccepteerd door en krijgt ondersteuning van de ouder.
- 3 Het kind wordt door de ouder uitgedaagd om eigen beslissingen te nemen en te experimenteren met nieuwe dingen, waardoor hij vertrouwen krijgt in zijn omgeving.

1.3 De vier basisdimensies van opvoeden

Wat ouders doen als ze een kind opvoeden, kan worden uitgesplitst in vier basis-handelingen, namelijk:

- 1 ondersteuning bieden
- 2 instructie geven
- 3 controle uitoefenen
- 4 grenzen stellen